Turinys

Įžanga: indosfera 7

1 Ramybės gūsis 27

2 Indija: „brangiausių pasaulio metalų nutekamasis vamzdis“ 51

3 Didysis karalius, Karalių karalius, Dievo sūnus, tvirtai besilaikantis Tikrojo įstatymo 67

4 Brangakmenių jūra 89

5 Penktojo rango sugulovė 113

6 Dievų diaspora 135

7 Aukso žemėse 157

8 „Globojamas saulės“ 169

9 Išminties knygų lobynas 197

10 Skaičių mokslo vaisiai 221

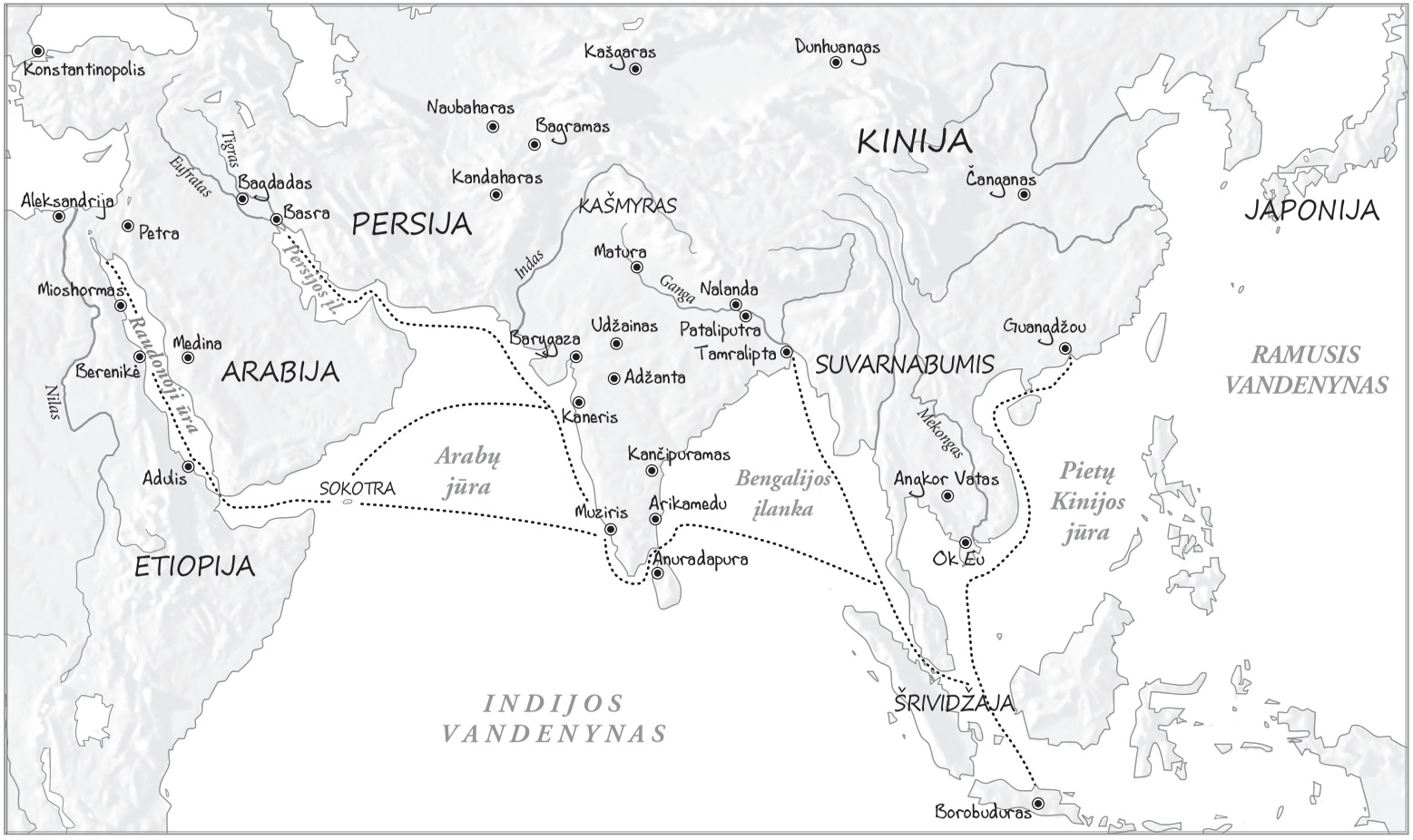
Nuorodos 251

Bibliografija 323

Žodynas 365

Padėka 369

AUKSO KELIAS

Įžanga: indosfera

„Tolimų kraštų, skirtingų papročių žmonės nuostabiausia šalimi paprastai įvardija Indiją“, – VII a. pradžioje rašė kinų budistų vienuolis.[1]

Siuandzangas buvo vienas didžiausių Kinijos mokslininkų, keliautojų ir vertėjų. Šiuos žodžius jis parašė sugrįžęs iš įspūdingos, 17 metų trukusios piligriminės kelionės, per kurią sukorė beveik 10 tūkst. km sausuma ir aplankė didžiuosius Indijos mokslo centrus. Iš jo kelionės aprašymo („Kelionės į Vakarų kraštus Didžiosios Tangų dinastijos laikais užrašai“) aiškiai matyti, kad pasaulyje, kurį jis ką tik perėjo – nuo Čangano* Kinijos vakaruose iki Kančipuramo** Indijos pietuose ir atgal, – iš esmės vyravo indų idėjos, menas, mokslas, kalbos bei religijos. Ypač pagarbiai Siuandzangas atsiliepė apie senovinius Indijos budistų vienuolynus-universitetus, pavyzdžiui, Nalandą, kur gyveno dešimtys tūkstančių išsilavinusių vienuolių. Jo akimis, tai buvo tiesiog didžiausi žinių ir mokslo centrai pasaulyje, indiškieji Aleksandrijos bibliotekos atitikmenys.

Nalandoje šimtuose skirtingų salių kasdien vyko paskaitos, „o studentai mokėsi uoliai, nešvaistydami nė akimirkos“[2]. Siuandzangas aprašė paskaitų sales, stupą – sakralinį statinį relikvijoms saugoti, penkias šventyklas ir 300 kambarių bei miegamųjų, kuriuose gyveno 10 tūkst. vienuolių, taip pat iš įvairių šalių atvykę mokslininkai.[3] Jie drauge studijavo įvairių budizmo mokyklų tekstus, šventąsias Vedas, logiką, sanskrito gramatiką, filosofiją, mediciną, metafiziką, ateities būrimą, matematiką, astronomiją, literatūrą ir magiją. „Nalandos vienuoliai, kurių skaičius siekia kelis tūkstančius, yra nepaprastų gabumų ir talentų žmonės, – rašė Siuandzangas, – o garsas apie juos sklinda toli už vienuolyno ribų. Dienos neužtenka,

* Čanganas (dab. Sianas) – Kinijos sostinė Vakarų Hanų (206 pr. Kr.–25 po Kr.), Sujų (581–618 m.) ir Tangų (618–907 m.) dinastijų laikais. (Čia ir toliau, jei nenurodyta kitaip, – vert. past.)

** Kančipuramas – vienas seniausių Pietų Indijos miestų; džainistų, budistų, hinduistų religinis centras. Laikomas vienu iš septynių hinduistų didžiųjų šventųjų miestų.

kad būtų galima užduoti visus giliamintiškus klausimus ir į juos atsakyti. Nuo ryto iki vakaro jie diskutuoja, senesni padeda jaunesniems ir atvirkščiai.“[4] Ypač pagarbiais žodžiais keliautojas aprašė puikiąją Nalandos biblioteką – jo nuomone, didžiausią žinių lobyną pasaulyje. Ji buvo devynių aukštų ir turėjo tris skyrius, kurie vadinosi Ratnodadhi („Brangakmenių jūra“), Ratnasagara („Brangakmenių vandenynas“) ir Ratnarandžaka („Brangakmeniais puošta“). Bet kurį rankraštį buvo galima pasiskolinti, nors Nalandos taisyklės reikalavo, kad jis turi būti laikomas nišoje vienuolių celėse, esančiose šalia kvadratinio centrinio kiemo.[5] Būtent šioje bibliotekoje Siuandzangas praleido penkerius intensyvaus darbo metus, ranka perrašydamas sanskrito rankraščius, kuriuos norėjo parsivežti į Kiniją. Vėliau šie rankraščiai buvo išversti, daug kartų perrašyti ir išplatinti vienuolynuose visoje Kinijoje, Korėjoje ir Japonijoje.

Vėlyvaisiais viduramžiais ir naujaisiais laikais Indija patyrė stiprią kultūrinę įtaką iš užsienio. XII ir XIII a. Indijoje įsikūrus islamo sultonatams, persų kalba tapo valdančiosios klasės kalba didžiojoje šalies dalyje, o persų kultūros – meno, aprangos ir etiketo – normos įsivyravo net Pietų Indijos hinduistų dvaruose. Vėliau, XIX a., Ost Indijos bendrovės klestėjimo ir britų valdymo laikais, persų pamažu pakeitė anglų kalba, o Indija tapo anglosferos dalimi. Anglų kalbos mokėjimas atvėrė kelią siekti karjeros, o indai, norintys pakilti socialiniais laipteliais, turėjo atsisakyti didžiosios dalies savo kultūros – ar bent jau ją sublimuoti – ir tapti anglakalbiais „rudaisiais sahibais“*, arba, britų rašytojo Naipolo (*Vidiadhar Surajprasad Naipaul*) žodžiais tariant, „mėgdžiotojais“. Žinoma, ilgainiui indai puikiai išmoko abi kalbas, priėmė jas kaip savas ir, kaip Bedilis Dehlavi (*Bedil Dehlavī*) tapo vienu gerbiamiausių XVII a. Vidurinės Azijos persų poetų, taip XX a. daugybė indų rašytojų – nuo Rabindranatho Tagorės (*Rabindranath Tagore*) iki Salmano Rušdžio (*Salman Rushdie*) bei paties Naipolo – tapo anglų kalba rašančiomis literatūros superžvaigždėmis.

Tačiau pusantro tūkstantmečio prieš tai, maždaug nuo 250 m. pr. Kr. iki 1200 m., Indija su pasitikėjimu eksportavo savo įvairiapusę civilizaciją, sukurdama aplink save idėjų imperiją, ilgainiui virtusią apčiuopiama indosfera – regionu, kuriame vyravo jos kultūrinė įtaka. Šiuo laikotarpiu likusi Azijos dalis noriai ir netgi entuziastingai pasidavė nepaprastai visapusiškam Indijos „minkštosios galios“ poveikiui religijos, meno, muzikos, šokio, tekstilės, technologijų, astronomijos, matematikos, medicinos, mitologijos, kalbos ir literatūros srityse. Sanskritas buvo laikomas šventa kulto kalba mažiausiai tūkstantį metų iki mūsų

* Rudieji sahibai – terminas, apibūdinantis tamsios odos spalvos žmones, mėgdžiojančius vakariečių, paprastai britų, gyvenimo būdą ir perėmusius jų kultūrą bei mąstymą.

eros, bet kažkuriuo metu tarp I a. pr. Kr. ir I a. po Kr. jis tapo ir literatūrine bei politine kalba. Taip prasidėjo stulbinanti jo vartojimo transformacija, per kurią sanskrito literatūrinė kultūra sparčiai išplito nuo Afganistano iki Javos. Ilgainiui, kaip parodė Šeldonas Polokas (*Sheldon Pollock*), sanskritas, ta „dievų kalba žmonių pasaulyje", tapo *lingua franca* didžiojoje Azijos dalyje ir paliko neišdildomą pėdsaką žemėlapyje: nuo Balcho miesto Šiaurės Afganistane (skr. *Bahlika*) iki Singapūro (skr. *Simhapura*). Pavyzdžiui, pavadinimas „Java" kilęs iš sanskrito žodžio *Javad-dvipa*, reiškiančio „salą, kurios forma primena *java*", t. y. miežio grūdą. Maža to, Pietryčių Azijos elitas taip persiėmė sanskrito kultūra, kad pradėjo pervadinti savo miestus ir gyvenvietes pagal žymiausias indų mitologijos vietas.[6] Iki šiol senoji Tailando sostinė vadinasi Ajutaja (*Ayutthaya*) pagal Ajodhją (*Ayodhya*), dievo Ramos sostinę iš garsiojo epo „Ramajana", o Indonezijos nacionalinė aviakompanija pavadinta „Garuda" pagal mitinę sparnuotą būtybę, kuria keliaudavo dievas Višnus. Plintant sanskritui, drauge su juo plito ir Indijos literatūra, menas bei mokslas.

Iš Indijos atkeliaudavo ne tik tyrinėtojai ir pirkliai, astronomai ir astrologai, mokslininkai ir matematikai, gydytojai ir skulptoriai, bet ir šventikai, vienuoliai bei misionieriai, atstovaujantys skirtingoms indų religinės minties bei tradicijų srovėms – Vedų, šaivų ir vaišnavų hinduizmui, arba, kaip kai kurie mėgsta vadinti, sanatanai dharmai, taip pat hinajanos, mahajanos ir vadžrajanos (tantrajanos) budizmui.

Šie skirtingi religiniai pasauliai kartais maišydavosi ir susiliedavo, kartais konkuruodavo, o kartais kovodavo tarpusavyje. Tačiau visi jie ilgainiui įsigalėjo Pietų, Vidurinėje ir Rytų Azijoje. Šiandien daugiau nei pusė pasaulio gyventojų gyvena regionuose, kur vyrauja arba kadaise vyravo indų religijos ir kultūros idėjos, kur indiški dievai veikė žmonių vaizduotę ir siekius. Tuo metu Indijos intelektinė įtaka pasiekė netgi tolimus Vakarus ir padovanojo mums ne tik tokias svarbias matematikos sąvokas kaip nulis, bet ir pačią skaitmenų formą, kurią visi naudojame iki šiol. Tai, galima sakyti, universaliai kalbai artimiausias dalykas, kokį turi žmonija.

Indijos mokslas, religinės įžvalgos ir idėjos yra vieni svarbiausių mūsų pasaulio pamatų. Kaip ir senovės Graikija, senovės Indija pateikė išmintingų atsakymų į didžiuosius klausimus: kas yra pasaulis, kaip jis veikia, kodėl mes egzistuojame ir kaip turėtume gyventi. Tai, kas Graikija buvo pirmiausia Romai, o vėliau ir likusiam Vidužemio jūros pasauliui bei visai Europai, Indija tuo laikotarpiu buvo Pietryčių bei Vidurinei Azijai ir net Kinijai, skleisdama savo filosofiją, politines idėjas ir architektūros formas visame regione ne užkariavimais, o grynai kultūrine

trauka bei išprusimu. Mokslo, astronomijos ir matematikos srityse Indija tapo arabų pasaulio, o kartu ir Vidužemio jūros regiono mokytoja.

Visas šis ankstyvosios Indijos įtakos spektras visada buvo čia, visiems prieš akis: ar tai būtų Šri Lankos, Tibeto, Kinijos, Korėjos ir Japonijos budizmas, ar Birmos ir Tailando vietovardžiai, ar Laoso ir Kambodžos freskos bei skulptūros „Ramajanos“ arba „Mahabharatos“ motyvais, ar Balio hinduistiniai dievai, ritualai bei šventyklos. Tačiau visas šias įvairias formas ir geografines vietoves į vieną kultūrinį vienetą, milžinišką indosferą, besidriekiančią nuo Hindukušo iki Ramiojo vandenyno, jungiantis Aukso kelias kažkodėl niekada nebuvo pripažintas kaip visas šias skirtingas vietas ir idėjas vienijantis ryšys. Iki šiol jam nebuvo suteiktas joks pavadinimas.

***

Dėl Azijos musonų Indija yra didžiulio jūrų laivybos ir prekybos kelių tinklo centre.

Kiekvieną vasarą Tibeto plynaukštė įkaista ir joje susidaro žemo slėgio zona, kuri įsiurbia drėgną, vėsų orą iš Bengalijos įlankos. Kiekvieną žiemą – atvirkščiai – šalti, sausi vėjai leidžiasi nuo Himalajų sniegynų į pietus, šiltų jūrų link. Indijos pusiasalis yra paties šio sūkurio, kurio vėjai pusę metų pučia viena kryptimi, o kitą pusę – priešinga kryptimi, centre. Tokie reguliarūs ir nuspėjami oro srautai sukuria jūrų musonus, kurie tūkstančius metų leido Indijos jūreiviams iškelti bures ir greitai kirsti aplinkines jūras, o vėjams pasisukus – saugiai grįžti atgal.[7]

Senovės Indijos pirkliai, naudodamiesi Azijos jūrų musonais, paprastai keliaudavo dviem kryptimis. Daugelis, pasikinkę žiemos vėjus, plaukdavo į vakarus, prie Afrikos rytinės pakrantės ir turtingų Etiopijos karalysčių. Toliau jie galėjo rinktis: šiaurinis kelias vedė per Persijos įlanką į Iraną ir Mesopotamiją, o pietinis – per Adeną ir Raudonąją jūrą į Egiptą. Į vakarus plaukiantys Indijos pirkliai paprastai atvykdavo vasaros pradžioje, o rugpjūtį grįždavo namo, pasinaudodami vasariniu musonu. Esant palankiam vėjui, kelionė nuo Raudonosios jūros žiočių iki dabartinės Gudžarato valstijos trukdavo vos 40 dienų, tačiau jei pirkliai pražiopsodavo tinkamą metą, jiems tekdavo ilgus mėnesius atostogauti prie Nilo, o visa kelionė galėjo užtrukti iki metų.[8] Atitinkamas sausumos maršrutas kupranugarių karavanu per Afganistaną trukdavo mažiausiai tris kartus ilgiau.[9]

Nuo Aktijo mūšio 31 m. pr. Kr. laikų, kai Egiptas buvo prijungtas prie Romos imperijos, pagrindiniai prekybos maršrutai iš Rytų į Vakarus apie 300 metų dažniau ėjo ne sausuma, per su Roma dažnai kariaujančią Persiją, o jūriniu

Aukso keliu – vėjuotais Indijos vandenyno ir Raudonosios jūros vandenimis.

Pasak vieno pirmųjų budistų vienuolių ir Budos amžininko Kaludjino, vyrus šiomis pavojingomis jūromis keliauti vertė paprasčiausia aukso vilionė ir turto troškimas.[10] Šiuo vandens keliu plaukė laivai su Indijos prekėmis, o Romos turtai tekėjo priešinga kryptimi į indų kišenes. I a. Romos laivyno vadas Plinijus Vyresnysis Indiją apibūdino kaip „brangiausių pasaulio metalų nutekamąjį vamzdį. <...> Nebūna metų, kad iš mūsų imperijos neištekėtų mažiausiai 55 mln. sestercijų. <...> Reikia įdėti tiek daug darbo ir nukeliauti taip toli, kad Romos matrona galėtų viešai pasipuikuoti permatomais drabužiais. <...> Būtent tai ir priartina Indiją: godumas ir nežabotas moterų noras sekti mada.“[11]

Pasak beveik Plinijaus amžininko graikų geografo Strabono, romėnams užėmus Egiptą, laivyba į Indiją padidėjo šešis kartus, palyginti su ankstesniu Ptolemajų laikotarpiu. „Kai Galas buvo Egipto prefektas, lydėjau jį vienoje kelionėje ir nuplaukiau Nilu aukštyn iki pat Sienos [dab. Asuanas] bei Etiopijos pakraščio, – rašė jis. – Čia sužinojau, kad iš Mioshormo į Indiją kasmet išplaukia net apie 120 laivų, o anksčiau, Ptolemajų laikais, tik nedaugelis drįsdavo leistis į kelionę ir parsivežti Indijos prekių.“[12] Kai kurie šiuolaikiniai ekonomikos istorikai apskaičiavo, jog tuo laikotarpiu prekyba Raudonąja jūra buvo tokio masto, kad vien Romos pareigūnų surinkti muitai už Raudonąja jūra atgabentas prekes sudarė apie trečdalį visų Romos imperijos pajamų, reikalingų jos užkariavimams finansuoti ir legionams išlaikyti nuo Škotijos iki Persijos sienų ir nuo Sacharos iki Reino bei Dunojaus krantų.[13]

Šis pradinis prekybos suklestėjimas truko apie šimtmetį, tačiau ji vyko, nors ir šiek tiek mažesniu mastu, dar apie 300 metų. V a. pradžioje žlugus Vakarų Romos imperijai, Šiaurės ir Vakarų Europos miestai patyrė nuosmukį, o VI a. prasidėjo nesibaigiantys karai tarp Bizantijos ir Persijos. Raudonosios jūros uostas Mioshormas galutinai sunyko jau IV a., o jo konkurentas Berenikė buvo apleistas apie 550 metus.[14]

Kai IV–V a. aukso srautai iš Vakarų į Indiją katastrofiškai sumažėjo, prasidėjo esminis Indijos užjūrio prekybos persiorientavimas. Kadangi auksas iš Romos nebeplaukė dideliais kiekiais, indų pirkliai, dažnai vadovaujant naujai įkurtoms prekybos gildijoms, ėmė jį vežtis iš Suvarnabumio (skr. *Suvarṇabhūmi* – „Aukso žemė“) – Indokinijos pusiasalio pakrančių ir salų rytuose.[15]

Dabartinių Šri Lankos, Mianmaro, Malaizijos, Tailando, Laoso, Vietnamo ir Kambodžos teritorijoje ėmė kurtis nauji miestai. Į juos kasmet, pasinaudodami rytiniu musonu, plaukė Pietų Indijos pirkliai, gabenantys karolius, audinius, metalo dirbinius ir kitus indiškus gaminius, kuriuos keitė į prieskonius, auksą, kamparą,

dervą bei kitas šio regiono žaliavas. V a. nusistovėjo tiesioginis jūrų kelias per Malakos sąsiaurį, jungiantis Indijos ir Ramųjį vandenynus bei leidžiantis indų pirkliams pasiekti Kiniją.[16]

Šiandien, kai pasaulis padalytas į nacionalines valstybes, mums Kambodža atrodo labai toli nuo Indijos. Tačiau senovės ir viduramžių pasaulyje jūra labiau jungė nei skyrė, o vasaros musonai, pučiantys palankia kryptimi ir nešantys laivus vis toliau į rytus, padarė tolimas keliones ne tik įmanomas, bet ir stebėtinai greitas. Užsidarius vakarinei Aukso kelio atšakai, svarbesnė tapo atgaivinta rytinė atšaka. Musoniniai vėjai suartino abu Bengalijos įlankos krantus ir sujungė juos į vieną kultūrinį bei geografinį regioną indosferoje.

I a. prekinis laivas iš Bengalijos uostamiesčio Tamraliptos į Šri Lanką nuplaukdavo vos per dvi savaites. Iš ten iki Sumatros – dar trys savaitės kelio, o kelionė į Guangdžou miestą Kinijoje trukdavo mažiau nei mėnesį. Naudojantis musonais, buvo galima iš Pietų Indijos kur kas greičiau nuplaukti į Javą, Mekongo deltą ar Jangdzės upės žiotis, nei sausuma nukeliauti, pavyzdžiui, į Udžaino miestą Centrinėje Indijoje ar Kašmyrą.

Didieji Indijos epai, minėdami Suvarnabumį (Bengalijos įlankos rytinę pakrantę), apie jį kalba kaip apie Rytų Eldoradą, kur turtai tik ir laukia, kad juos kas nors paimtų. „Ramajanoje“ taip pat minimos Suvarnadvipa, „Aukso salos“, ir septynios „aukso bei sidabro salų“ karalystės už Šri Lankos, t. y. Malajų salynas, kur yra daug pasakiškų, turtingų kasyklų. „Ten, – sako beždžionių karalius Sugriva, – tauriuosius metalus galima išgauti iš žemės taip pat lengvai, kaip kitur – purvą.“[17]

Daugėja archeologinių įrodymų, kad indų pirkliai atsigabendavo įgudusių meistrų, kurie čia pat vietoje grynindavo ir apdirbdavo auksą, įsigytą Sumatroje, Borneo (Kalimantane), Malajų pusiasalyje ir Tailande. Ankstyvosios Krabio šventyklos vietoje Tailande archeologai neseniai rado auksakalio prabavimo akmenį su jame išraižytu seniausiu tamilų užrašu Pietryčių Azijoje. Jis užrašytas I–III a. datuojamu tamilų brahmi raštu ir skelbia, kad akmuo priklauso *Perum patankal* – „Didžiajam auksakaliui“. Netoliese rasta aukso monetų, kurių vienoje pusėje pavaizduotas jautis, o kitoje – dvistiebis laivas.[18] Kitur Tailande neseniai aptikta III a. pr. Kr. papuošalų liejimo forma kartu su keturiais plonais apskritais aukso lakštais, būdingais indų stiliui, leidžia manyti, kad Indijos juvelyrai čia dirbo jau Maurjų laikotarpiu.[19]

Indų amatininkai Suvarnabumyje gyveno paprasčiausiai todėl, kad čia visur buvo pilna aukso. Tai buvo nepaprastai turtingas pasaulis. Vienoje archeologinių kasinėjimų vietoje Vietname, netoli Mekongo deltos, kur buvo įsikūręs vienas

pirmųjų didžiųjų Pietryčių Azijos prekybos miestų Ok Eu, prancūzų archeologai iškasė gausybę juvelyrinių aukso dirbinių bei papuošalų: inkrustuotų auksinių žiedų, išraižytų auksinių plokštelių, triratną* vaizduojančių auksinių medalionų, lanko formos auksinių auskarų, dvylikasienių auksinių karoliukų, auksinių lotoso formos ornamentų ir net auksinių gyvačių. Vos per kelis sezonus archeologai rado net 1,3 tūkst. aukso dirbinių. Taip pat buvo aptikta daug mažyčių sustingusių aukso lašelių – įrodymas, kad šioje vietoje buvo dirbama su auksu. Kasdami vis gilyn, archeologai jautėsi tarsi atradę Aukso šalį.[20]

Ilgainiui šie prekybiniai ryšiai pakeitė regioną, o Pietryčių Azija tapo sanskritu kalbančio pasaulio dalimi, perimdama ir savo reikmėms pritaikydama indų dievus, religijas ir raštą, epus ir dramas, architektūros formas ir pasaulio suvokimo bei skaičiavimo būdus. Net vietovės imtos pervadinti pagal kitoje Bengalijos įlankos pusėje esančius miestus bei vietas. Svetingai buvo priimti ne tik naujieji indų dievai – vietiniame mene bei literatūroje įsitvirtino netgi pats Indijos kraštovaizdis. Indijos šventosios upės, apokaliptinis „Mahabharatos“ mūšio laukas ir didingi „Ramajanos“ rūmai dabar buvo vaizduojami tūkstančius kilometrų į rytus nuo Indijos, Mekongo ryžių laukuose ir Javos ugnikalnių fone.

Kitaip tariant, VI arba VII a. Pietryčių Azija tapo neatskiriama indosferos dalimi.

***

Šios knygos tikslas – nušviesti dažnai užmirštamą faktą, kad Indija buvo vienas svarbiausių ekonomikos, civilizacijos, pasaulinės prekybos ir kultūros variklių senovės ir ankstyvųjų viduramžių pasaulyje, savo svarba nenusileidžiantis Kinijai.

Per daugiau nei tūkstantmetį Indijos religinės ir filosofinės sistemos bei mokslai pasklido po visą indosferą tarsi sanskrito saulės spinduliai, kartais stebėtinai giliai įsiskverbdami į tolimiausius aplinkinio pasaulio kampelius. Knygoje pasakojama apie revoliucinių Indijos idėjų išplitimą pirmiausia Azijoje, o vėliau ir visame pasaulyje. Pagrindinis dėmesys skiriamas trims pasaulėžiūros sistemoms, kurios susiformavo, kai Indijos įtakos sfera apėmė didžiulę senovės pasaulio dalį – nuo Afganistano iki Balio, Korėjos ir Japonijos, o jos atgarsiai pasiekdavo netgi tolimus Vidužemio jūros krantus.

Knygoje pirmiausia nagrinėjamas budizmo atsiradimas V a. pr. Kristų. Šis nesmurtinis ir palyginti egalitarinis judėjimas buvo dalis didžiulių filosofinių

* Triratna („Trys brangenybės“) – budizmo tradicijoje trys pagrindiniai garbinimo objektai: Buda, dharma, sangha.

pokyčių ir kilo iš dalies reaguojant į, viena vertus, Vedų hinduizmą su jo griežta kastų hierarchija bei masiniu gyvulių aukojimu, kita vertus, į griežtą džainistų asketizmą. Toliau pasakojama apie staigų budizmo išpopuliarėjimą valdant imperatoriui Ašokai, kuris įtvirtino budizmą kaip visos Indijos religiją ir siuntė misionierius į visą pasaulį skleisti dharmos – pareigos ir dorovės kelio. Vėliau aprašoma budizmo sklaidos Tibete ir Kinijoje istorija: tai, kaip ši religija pakeitė tenykštę kultūrą, gyvenimą ir mąstymą, kol galiausiai dėl pirmosios ir vienintelės Kinijos imperatorės nepaprastosios U Dzetian (*Wu Zetian*) įtakos tapo imperatoriškojo dvaro religija. Nepaisant naujųjų laikų istorijos išbandymų, šiandien Kinijoje tebegyvena daugiausia praktikuojančių budistų pasaulyje.

Iš Kinijos imperatoriaus dvaro budizmas greitai plito toliau į rytus ir tapo pagrindine Korėjos religija, o kartu atsinešė daugybę kitų indiškų idėjų: nuo kovos menų iki dzen meditacijos. Korėjoje šios naujosios dzenbudizmo (skr. *dhyāna*) doktrinos suklestėjo, o vėliau, VI a. pabaigoje, pasklido toliau į rytus, į Asukos laikotarpio (593–710) Japoniją. Čia jos ilgainiui tapo įvairiausių kultūros išraiškos formų – nuo haiku iki subtilios japonų peizažų tapybos ir net samurajų kovos su kardais meno – filosofiniu pagrindu.[21]

Kituose skyriuose pasakojama, kaip maždaug tuo pačiu metu Pietryčių Azijos valdantysis elitas ėmė masiškai garbinti hinduizmo dievus, budizmui vis labiau populiarėjant tarp pirklių ir paprastų žmonių. Dar ir šiandien daugelyje šio regiono šalių vyrauja theravados (hinajanos) budizmas. Nors iki tol čia buvo kalbama įvairiomis, dažniausiai kinų, tajų, tibetiečių ir birmiečių kalbomis, elitas kaip oficialią ėmė vartoti visiškai kitokią, indoeuropiečių, kalbą – sanskritą.

Indijos dievų ir religijų įtaka bei visas su tuo susijęs mokslinis, kultūrinis ir kalbinis aparatas ilgainiui išplito didžiojoje Azijos dalyje: nuo Afganistano vakaruose iki Japonijos rytuose ir nuo Sumatros pietuose iki Sibiro šiaurėje. Indijos religijos jau beveik 2 tūkst. metų vyrauja Azijos religiniame, teologiniame, filosofiniame, kultūriniame, ekonominiame ir politiniame diskurse.

Šis procesas pasiekė kulminaciją, kai Borobudure (Java) buvo pastatyta didžiausia ir filosofiškai sudėtingiausia budistų šventykla pasaulyje, o Angkore (Kambodža) – didžiausia pasaulyje hinduistų šventykla, užimanti daugiau nei 200 ha plotą. Kartu su rūmų kompleksu, dirbtiniais tvenkiniais ir senosios khmerų sostinės kvartalais ji sudaro milžinišką architektūrinį ansamblį, matomą net iš kosmoso. Angkor Vatas yra ne tik didžiausia hinduistų šventykla, bet ir įspūdingiausias religinis statinys pasaulyje: vandens grioviu apsupto komplekso plotas keturis kartus didesnis už Vatikano miestą.

XII a. Khmerų imperija (Kambudžadeša) buvo pasiekusi aukščiausią klestėjimo tašką ir apėmė visą regioną: įvairiu mastu valdė šiuolaikinės Kambodžos, Vietnamo, Tailando ir Laoso teritoriją. Tuo metu, kai Pietų Azija buvo suskilusi į daugybę konkuruojančių valstybių bei politinių vienetų, Kambudžadeša neabejotinai buvo didžiausia hinduistų imperija. Ji apėmė beveik visą Pietryčių Azijos žemyną ir dydžiu lenkė savo vienintelę krikščionišką varžovę – Bizantiją.

Khmerai buvo įgudę hidraulikos inžinieriai. Šimtus kilometrų aplink Angkorą, tarp ryžių laukų, kanalų ir rezervuarų, kuriais buvo kontroliuojami musoniniai potvyniai, driekėsi tankus kaimų tinklas. Iš ryžių auginimo čia galėjo išgyventi daugiau nei milijonas žmonių. Didysis šventyklų kompleksas Angkoro centre savo mastu neturėjo analogų Pietų Azijoje ir išsiskyrė daugybe radikalių stilistinių naujovių, tačiau iš esmės buvo pagrįstas tomis architektūrinėmis formomis, religinėmis idėjomis ir mitologija, kurios pirmiausia susiformavo Indijoje.

Tai dar labiau stebina, kai atsižvelgiame į Kambodžos geografinę padėtį: šalis yra labai arti Kinijos, turi gana didelę kinų bendruomenę, o Mekongo upe dažnai plaukioja kinų džonkos. Tačiau khmerų karaliai save kildino ne iš Konfucijaus ar kokio nors kito mitinio kinų protėvio, o iš indų budistų vienuolio Kaundinjos. Kambodžoje niekada neįsitvirtino kinų filosofinės bei religinės sistemos, tokios kaip daoizmas ir konfucianizmas. Čia įsigalėjo hinduizmo ir budizmo dievai. Budizmas iki šiol yra pagrindinė Kambodžos ir visos Pietryčių Azijos religija.[22]

Vis dėlto Indija iš kitų šalių labiausiai išsiskyrė galbūt ne dvasinėmis, o mokslinėmis idėjomis. Naujų matematikos ir astronomijos sąvokų kūrimo srityje jai prilygo tik senovės graikų pasaulis. Jau garsiojo matematiko Arjabhatos (*Aryabhatta*, 476–550) laikais Indijos astronomai teisingai nustatė, kad Žemė yra rutulio formos ir sukasi apie savo ašį, naudojo dešimtainę skaičiavimo sistemą ir apskaičiavo Saulės metų trukmę septynių skaičių po kablelio tikslumu. „Aš giliai panėriau į teisingų ir klaidingų astronominių teorijų vandenyną, – rašė Arjabhata, – ir savo proto valtimi išgelbėjau brangų nuskendusį tikrų žinių lobį.“[23]

***

Paskutiniuose knygos skyriuose pasakojama, kaip indų matematika (pavyzdžiui, mūsų iki šiol naudojami skaitmenų simboliai), dešimtainė skaičiavimo sistema, algebra, trigonometrija ir algoritmas, taip pat astronomijos atradimai VIII a. pabaigoje iš Indijos pateko į Abasidų imperijos sostinę Bagdadą. Tuometiniai Abasidų

viziriai buvo Barmakidai – iš Afganistano kilusi, sanskritą mokanti ir į islamą atsivertusi budistų dvasininkų giminė.

Pirmasis Bagdado viziris Barmakidas – Chalidas ibn Barmakas (*Khalid ibn Barmak*) – pats studijavo indų matematiką Kašmyre, viename didžiausių Indijos to meto mokslų centrų, ir ten įgytas žinias papildė senovės Graikijos mokslu. Jo sūnus nusiuntė į Indiją pasiuntinius, vienus – išmokti indų medicinos, kitus – didžiojoje Udžaino observatorijoje studijuoti indų matematikos bei astronomijos. Abiejų ekspedicijų dalyviai grįžo į Bagdadą lydimi indų mokslininkų, o šie ėmė versti klasikinius sanskrito tekstus į arabų kalbą. Taip pačiame jauno musulmonų pasaulio centre įsitvirtino ne tik indiški gydymo ir žvaigždžių stebėjimo metodai, bet ir revoliucinė indų sąvoka, pakeitusi matematiką, – nulis.

Iš Bagdado šios idėjos išplito po visą islamo pasaulį. Praėjus penkiems šimtams metų, 1205-aisiais, Leonardas Pizietis, geriau žinomas pravarde Fibonačis, su tėvu grįžo iš Alžyro į Italiją. Fibonačis užaugo piziečių faktorijoje Bedžajoje, ten išmoko sklandžiai kalbėti arabiškai ir susipažino su arabų matematika. Būdamas trisdešimt dvejų metų jis parašė „Abako knygą“ (*Liber Abaci*, liet. „Skaičiavimo knyga“). Būtent jis pirmasis išpopuliarino Europoje tai, kas vėliau buvo vadinama arabiškaisiais skaitmenimis, ir taip pasėjo komercinės revoliucijos, finansavusios Renesanso judėjimą, o vėliau, šioms idėjoms plintant į šiaurę, ir Europos ekonominį pakilimą, sėklą.

Tačiau šie skaitmenys nebuvo arabų kilmės. Fibonačis ir jo arabų mokytojai pripažino, kad jie indiški. „Kai mano tėvas dirbo notaru Bedžajos muitinėje, jis pasirūpino, kad aš, dar būdamas berniukas, pas jį atvykčiau, – rašė Fibonačis savo „Abako knygos“ įvade. – Manydamas, kad man tai bus naudinga, jis norėjo, jog keletą dienų praleisčiau tenykštėje matematikos mokykloje ir šio to išmokčiau. Čia susipažinau su nuostabiu mokymu, kuriame buvo naudojami devyni indiški skaitmenys. Naudojant ženklą 0, kurį arabai vadina *zephyrum* (arab. *al-ṣifr* – „tuščias“), galima užrašyti bet kurį skaičių. Tai sužinojęs, džiaugiausi labiau nei kuo nors kitu... Todėl nusprendžiau apie šį metodą parašyti knygą, kad norintys apie jį sužinoti išmoktų šio tobulo metodo ir kad ateityje lotynų tautai netrūktų šių žinių.“[24]

Šie „devyni indiški skaitmenys“ pirmą kartą buvo užrašyti brahmi raštu dabartinėje Biharo valstijoje III a. pr. Kr., imperatoriaus Ašokos laikais. Tą faktą europiečiai per pastaruosius šimtmečius ištrynė iš savo atminties. Šiandien jie turi jį prisiminti.

***

4
Brangakmenių jūra

Vėlyvą 629 m. rudenį iš Kinijos sostinės Čangano pėsčiomis išvyko aukštas, gerai sudėtas dvidešimt devynerių metų vyras. Jis keliavo į vakarus, bekraštės Takla Makano dykumos link, tikėdamasis vėliau įveikti Pamyro viršūnes.

Daugeliu atžvilgių buvo neįmanoma pasirinkti blogesnio laiko tokiam ambicingam sumanymui. Šalyje tebevyko pilietinis karas, o nesaugomuose keliuose siautėjo plėšikai. Maža to, piliečiams buvo uždrausta išvykti iš šalies – šitaip naujoji Tangų dinastija bandė sutrukdyti žmonėms prisidėti prie sukilėlių, besislapstančių vakarinėse pasienio srityse. Tačiau keliautojas nebuvo sukilėlis. Jis buvo kultūringas ir išsilavinęs vienuolis, priklausantis vienai filosofiškiausių mahajanos budizmo mokyklų.

Siuandzangas norėjo nukeliauti prie religinės tradicijos, kuriai pašventė savo gyvenimą, ištakų. Tiksliau sakant, ketino įstoti į garsųjį Indijos budistų vienuolyną-universitetą Nalandoje ir studijuoti didžiausioje pasaulyje budistų bibliotekoje saugomus rankraščius. Tačiau Nalanda buvo už beveik 5 tūkst. kilometrų į pietvakarius nuo Čangano, o kelias iki jos – sunkus ir pavojingas, juo labiau kad Tangų valdžia ką tik buvo atmetusi Siuandzango prašymą išduoti kelionės leidimą.

Be to, šalį purtė ne tik smurtas ir neramumai. Tais metais kilo didžiulis badas, todėl atrodė labai tikėtina, kad jei Siuandzango nesustabdys valdžios pareigūnai ar plėšikai, tai padarys maisto trūkumas.[328] Tačiau vienuolis buvo pripratęs prie pavojų. Nors jis buvo kilęs iš elitinės konfucianistų mokslininkų ir valstybės pareigūnų giminės (jo prosenelis buvo Šandongo provincijos valdytojas, o senelis vadovavo Imperatoriškajai akademijai Beidžinge – už tai imperatorius

šeimą apdovanojo nuolatinėmis pajamomis, kurias sudarė iš viso miesto surenkami mokesčiai), likimas jam lėmė gyventi neramiu tarpdinastiniu laikotarpiu. Viena, Sujų, dinastija jau buvo žlugusi, o kita, Tangų, dar nespėjusi visiškai įsitvirtinti.[329]

Siuandzango tėvas, „talentingas, dailus šviesių akių vyras, mėgęs rengtis kaip konfucianistų mokslininkas“, į savojo pasaulio žlugimą reagavo pasinerdamas klasikinių raštų studijose: „Numatydamas Sujų dinastijos žlugimą, jis užsidarė su savo knygomis. Jam buvo siūloma daug garbingų pareigų, bet jis atkakliai atsisakydavo.“[330]

Po jo mirties du jo sūnūs tapo budistų vienuoliais, tikėdamiesi rasti vidinę ramybę, kurios akivaizdžiai stigo aplinkiniame pasaulyje. Tačiau pasislėpti nuo plintančio smurto buvo neįmanoma. 618 m. Luojango vienuolynui iškilo grėsmė, ir trylikametis Siuandzangas su vyresniuoju broliu, gelbėdami savo gyvybes, turėjo iš jo bėgti per laukus palei Geltonąją upę (Huanghę). Pasak Siuandzango draugo ir biografo Huili, „Sujų dinastija prarado valdžią, o šalis paniro į didelę sumaištį“.

Imperijos sostinė virto banditų, tokių kaip Plėšikas Dže, irštva, o krašte tarp Huanghės ir Luohės upių ėmė šeimininkauti žmonių pavidalo šakalai ir vilkai. Civilizacija žlugo, budistų bendruomenė išsisklaidė. Kryžkelėse mėtėsi balti griaučiai, visa šalis ištuštėjo, iš kaminų neberūko dūmai.[331]

Siuandzangui tai kėlė didžiulį nerimą. Ne tik todėl, kad prieš jo akis byrėjo visuomenė, bet ir todėl, kad pati budistinė tradicija, kurią jis puoselėjo ir studijavo, pasirodė esanti smarkiai iškraipyta. Jis pastebėjo, kad jo naudojami tekstai pilni klaidų ir neatitikimų. „Kai jis lygino šventųjų raštų nuorašus, – rašo Huili, – matė didesnius ar mažesnius skirtumus, todėl nebežinojo, kurią iš teorijų turėtų pasirinkti.“ Nepaisydamas pavojaus gyvybei, Siuandzangas leidosi per išdegintą kraštą iš vienuolyno į vienuolyną, ieškodamas budizmo mokytojų, galinčių išsklaidyti šiuos prieštaravimus, bet nerado nė vieno, kuris būtų galėjęs tinkamai atsakyti į jo klausimus. Jaunasis vienuolis jautė vis stipresnį poreikį „pasinerti į gilesnes šventųjų raštų studijas ir išspręsti prieštaras. <...> Todėl nusprendė keliauti į vakarus, į Indiją, tikėdamasis, kad ten jo abejonės bus išsklaidytos.“[332]

Jis buvo girdėjęs, kad Nalandos vienuolyne-universitete saugoma išsamiausia ir pilniausia jogačaros („jogos praktikos“) budistinės tradicijos tekstų kolekcija. Šį dvasinį kelią pirmasis išdėstė Gandharos vienuolis Asanga, neva pamokytas bodhisatvos Maitrėjo. Asanga teigė, kad mūsų patiriamas pasaulis yra tik iliuzija, klaidinantis mūsų pačių sąmonės kūrinys. Siuandzangas manė, kad Asangos jogačaros mokyklos tekstai yra viso budistinio mokymo viršūnė ir kad juose išsaugotos didžiausios bei autentiškiausios mahajanos tradicijos paslaptys. Jis ypač norėjo

rasti vieną konkretų rankraštį pavadinimu „Jogačarabhumišastra“ („Traktatas apie jogos pakopas“). Šio teksto Siuandzangas ieškojo visą savo gyvenimą.

Jis taip pat buvo girdėjęs, kad Nalandoje tebedėsto ir naujus mokinius tebepriima 106 metų amžiaus didysis jogačaros mokytojas garbusis Šilabhadra. Nepaisydamas daugybės gresiančių pavojų Siuandzangas nusprendė keliauti į vakarus, žinodamas, kad prieš kelis šimtmečius į tokią pačią kelionę leidosi kiti kinų vienuoliai, pavyzdžiui, Fasianas. Visi jie namo grįžo gyvi ir netgi paliko trumpus savo kelionių aprašymus.

> Kadangi kelias [iki Indijos] buvo sunkus ir ilgas, – rašo Siuandzangas, – budizmo perdavimas [į Kiniją] vis dar buvo neužbaigtas. <...> Tyliai melsdamas dvasinės apsaugos, nusprendžiau palikti gimtąjį kraštą ir leistis į dešimties tūkstančių mirčių karalystę. Žengdamas Budos pėdomis, pagerbiau jo paliktą dievišką [pėdsaką]. Jei sužinodavau apie žmones, kurie skelbia dharmą, ieškodavau jų, trokšdamas išgirsti autentišką mokymą. Kai eidavau pro kokią nors [šventą] vietą, mane sujaudindavo tai, ko niekada anksčiau nebuvau regėjęs. Kai išgirsdavau dar negirdėtą žodį [apie dharmą], mano širdis džiaugdavosi. Taip išeikvojau visas savo jėgas ir išteklius, kad nukopijuočiau tekstus, kurių trūko namuose.[333]

Šešiolika metų trukusi Siuandzango kelionė, taip pat įvairūs jos aprašymai, palikti jo paties, jo biografo Huili ir įvairių sekėjų bei korespondentų, atskleidžia ištisą pasaulį, kuris kitu atveju būtų paskendęs užmarštyje ir archeologinėje migloje. Mes ne tik galime remtis gausia, gerai patikrinta Siuandzango ir jo mokytų kolegų korespondencija, bet ir turime jo paties kelionių dienoraštį, kuris vadinasi „Kelionės į Vakarų kraštus Didžiosios Tangų dinastijos laikais užrašai“. Tai išsamiausias VII a. Vidurinės Azijos ir Indijos aprašymas, sudarytas atidaus, skeptiško mokslininko, neįprastai kruopščiai atsirinkdavusio faktus. „Nors buvo sunku nuodugniai patikrinti visa, ką išgirsdavau, – rašo jis knygos prieraše, – niekada nesiremdavau spėlionėmis.“[334] Ne mažiau įspūdingas ir Siuandzango gyvenimo aprašymas, kurį Huili pradėjo, kai jo mokytojas sulaukė senatvės, ir užbaigė po jo mirties. Knyga turi 80 tūkst. rašto ženklų ir yra išsamiausia išlikusi ikimoderniųjų laikų Kinijoje parašyta vieno žmogaus biografija.[335]

Šie skirtingi šaltiniai nušvietė pagrindines Indijos filosofines idėjas bei principus. Dėl jų šios idėjos prasiskverbė per kalnus ir dykumas ir pakeitė kinų mąstymą bei gyvenimo būdą. Tai buvo vienas reikšmingiausių kultūrinės ir filosofinės sąveikos momentų pasaulio istorijoje. Kinams pirmą kartą artimai susidūrus su lygiaverte civilizacija, budizmas iš pagrindų pakeitė Kiniją: jos meną,

istoriją, kultūrą ir visuomenę – tiek liaudį, tiek aukštuomenę, bet tuo pačiu metu Kinija ne mažiau stipriai pakeitė patį budizmą.

***

Niekas nežino, kada budizmas pirmą kartą pasiekė Kiniją. Pats Siuandzangas tikėjo, kad tai įvyko dėl „Hanų dinastijos imperatoriaus sapno". Pagal šią legendą, Kinijos imperatorius Mingas (valdęs 58–75 m.) susapnavo auksinę būtybę, už kurios galvos tarsi saulė spindėjo nimbas. Valdovas savo patarėjų paklausė, ką galėtų reikšti šis keistas regėjimas, ir jam buvo pasakyta, kad tai vakaruose garbinama dievybė vardu Buda. „Taigi į vakarus buvo išsiųsti pasiuntiniai, – rašo Siuandzangas. – Šitaip ir buvo perduota tikroji dharma."[336]

Kitur pasakojama, kad pirmieji budistų dharmą atnešė du indų vienuoliai. Jie atvyko į tuometinę Kinijos sostinę Luojangą, gabendami savo raštus ant balto žirgo. Vienuoliai padarė tekstų kopijas ir sukūrė stovinčio Budos statulą; taip pat pastatė pirmą budistų vienuolyną Kinijoje, pavadintą Baltojo žirgo šventykla. Misionieriams grįžus į Indiją, imperatorius liepė pagaminti statulos kopijų ir pastatė jas savo rūmuose, Gaivaus atvėsio terasoje. Pasakojama, kad šias statulas pamaldžiai garbino imperatorius, jo šeima ir visas dvaras. Deja, nė viena iš šių legendų, regis, neturi istorinio pagrindo.[337]

Istoriniai šaltiniai pateikia kiek kitokį vaizdą. Seniausiuose budizmo paminėjimuose Kinijoje ši religija dažniausiai siejama su užsieniečiais: pirkliais, pabėgėliais, diplomatais, misionieriais arba įkaitais. I mūsų eros amžiuje atsiranda kelios trumpos užuominos apie budistų vienuolius ir sekėjus tuometinėje Kinijos sostinėje Luojange, o nuo II a. pradžios budistų vardas pradeda reguliariai pasirodyti kinų valdininkų raštuose. Ilgainiui valdžios pareigūnai ėmė vis labiau domėtis naująja religija ir susipažinti su ja.[338] Pavyzdžiui, apie 130 m. vienas valdininkas paminėjo budistų vienuolius eilėraštyje, kuriame aprašomas sostinės šokėjų grožis: „Nusispyrusios savo ryškiai raudonas šlepetes tarp padėklų ir ąsočių, jos mojuoja plačiomis rankovėmis. Jų tobuli veidai ir prabangūs drabužiai spindi grožiu, o dailios akys kerinčiai žvilgčioja į žiūrovus. Vienas jų žvilgsnis gali priversti pasiduoti miestą. Net jei būtum toks tvirtas ir doras kaip budistų vienuolis, negalėtum atsispirti jų žavesiui."[339]

Maždaug tuo pačiu metu Luojange pradėta versti budistų šventraščius. Tuo pasirūpino Hanų imperatoriai Huanas (valdė 146–168 m.) ir Lingas (valdė 168–189 m.) – abu, kaip pasakojama, mėgo „užsienietiškus drabužius, užsienietiškas užuolaidas, užsienietiškas lovas, užsienietiškas kėdes, užsienietišką maistą,

užsienietiškas arfas, užsienietiškas fleitas ir užsienietiškus šokius“.[340] Vienas pirmųjų vertėjų buvo An Šigao, partų princas, tapęs budistų vienuoliu. 148 m. jis atvyko į Kiniją, atsinešdamas naujų žinių apie budistinę astronomiją, mediciną ir meditacijos technikas. An Šigao subūrė vertėjų komandą ir per dvidešimt metų į kinų kalbą išvertė apie trisdešimt hinajanos tekstų.[341]

191 m. paminimas vienas kinų valdininkas, pastatęs didelę budistų šventyklą Dziangsu provincijoje, netoli Lianjungango uosto. Ją jis pripildė „paauksuotų bronzinių žmogaus pavidalo statulų, aprengtų brangiais brokato drabužiais“, ir surengė didelę šventę, skirtą Budos gimtadieniui paminėti. Pasakojama, kad joje dalyvavo apie 10 tūkst. žmonių, daugelis jų vėliau priėmė budistų tikėjimą.[342]

Netoli šios šventyklos galima pamatyti seniausius budistų atvaizdus Kinijoje, iškaltus uolėtuose Kongvango kalno šlaituose. Iš viso čia išlikusios 105 Budos skulptūros. Kai kurios jų vaizduoja stovintį Budą, labai panašų į esantį ant kušanų karaliaus Kaniškos monetos su užrašu „BODDO“, o viena skulptūra vaizduoja kušanų drabužiais apsirengusį aukotoją. Ją tikriausiai užsakė kušanų pirkliai budistai, atplaukę į Kinijos pakrantę prekiauti.[343] Tačiau, kaip ir daugelyje ankstyvųjų budistinių atvaizdų, randamų kinų kapuose ir keramikoje, Buda vaizduojamas drauge su daoistiniais personažais, tokiais kaip Vakarų karalienė motina bei jos Stebuklingoji žemė ar Rytų Karalius. Tai rodo, kad iš pradžių Buda buvo tiesiog įtrauktas į tuo metu egzistavusį daoistinių dievybių panteoną arba pasitelktas kitiems tikėjimams iliustruoti, arba tiesiog nesuprastas – ypač kai jis Hanų kapuose vaizduojamas kaip užsienio dievybė, siūlanti nemirtingumą mirusiųjų vėlėms.[344]

Per visą II amžių budizmas išliko mažumos tikėjimu, siejamu su turtingomis imigrantų bendruomenėmis, kurios atsinešė savo naująją religiją jūra arba sausuma per Vidurinę Aziją ir kurioms buvo leista apsigyventi Vidurinėje Karalystėje*. Atrodo, kad tarp vietinių Hanų imperijos gyventojų budizmas iš pradžių netapo populiarus. Tiesiog jis buvo pernelyg svetimas, be to, senosios kinų filosofinės sistemos buvo per giliai įsišaknijusios, kad čia galėtų įsitvirtinti nauja religija.

Pietų ir Pietryčių Azijoje staigią budizmo plėtrą paskatino prekyba ir didėjanti gerovė, o Kinijoje priešingai – karas ir šalies nusiaubimas. Hanų dinastijos žlugimas 220 m. ir netrukus šalį ištikusi stichinių nelaimių grandinė – badas, maras, skėrių antplūdis ir potvyniai – nutraukė klasikinės kinų civilizacijos tąsą, supurtė senuosius vertybių pamatus, pakirto konfucianistinio elito pasitikėjimą savimi ir susilpnino kinų įsitikinimą savo kultūriniu pranašumu.

Kai sosto atsisakė paskutinis Hanų imperatorius, Kinija subyrėjo į mažesnes valstybes ir buvo nusiaubta hunų bei kitų stepių klajoklių.[345] Vietiniai gyventojai,

* Vidurinė Karalystė – Kinijos vardo kinų kalba (Zhongguo) reikšmė.

7
Aukso žemėse

Nuskendusio laivo vietą išdavė tuntas jūrinių paukščių.

Jie suko ratus virš vandens paviršiaus, nardydami ir gaudydami į guotą susispietusias žuvis. Šios savo ruožtu buvo susitelkusios aplink styrančius laivo špantus. Vietos žvejai žinojo, ką reiškia šie ženklai, ir apie tai pranešė narams.[584]

Tačiau tik 1997 m., kai Singapūro antikvariatuose staiga nepaprastai pagausėjo senovinių keramikos dirbinių, apie tai buvo informuotos valdžios institucijos. Į spėjamą sudužimo vietą nedelsiant pasiųstas karinis jūrų laivynas. Narai buvo suimti, jų grobis konfiskuotas, o vietoj jų darbo ėmėsi jūrų archeologai. Kadangi laivo griaučiai gulėjo neįprastame tose vietose 76 metrų gylyje, didžioji dalis vertingų daiktų vis dar buvo nepaliesta.[585] Netrukus paaiškėjo, kad Javos jūros dugne, netoli Intano naftos telkinio, guli seniai pamirštas ir beveik idealiai išsilaikęs 27 metrų ilgio, keturių burių, 300 tonų talpos prekybinis laivas. Kažkada, X a. pradžioje, nuplaukęs vos 240 km nuo Javos pakrantės, jis tikriausiai buvo staiga užkluptas musoninės audros ir nuskendo su visais žmonėmis. Daugiau nei tūkstantį metų jo įgula ir krovinys gulėjo užmiršti Javos jūros dugne.

Iki tūkstantmečių sandūros narai į paviršių iškėlė viską, kas buvo likę iš gausaus laivo krovinio. Vienas archeologas radinius apibūdino kaip „tiesiog stulbinančius“. Laivas gabeno didelį kiekį indiškų plieninių ginklų ir bengališkų varinių liūto galvos formos puošybos elementų. Vieną po kito narai traukė vis naujas gėrybes: tailandietiškus flakonus, Artimųjų Rytų stiklo dirbinius ir daugybę puikių kinų keramikos gaminių, tarp jų brangius balto porceliano indus, taip pat 20 tūkst. kiniškų molinių puodų ir partiją kiniškų sidabro luitų, ant kiekvieno jų įspaustas užrašas „Aukštos prabos sidabras. Patvirtinta pareigūno Čen Siuno“. Daugybė

nebeišlikusių medinių skrynių vyrių bylojo, kad vertingiausia krovinio dalis, ko gero, buvo audiniai: indiška medvilnė arba kiniškas šilkas, o gal ir abu.[586] Rastas net laivo kompasas – naujas technologinis X a. išradimas.

Labiausiai archeologus nustebino tai, kaip tiksliai radiniai atitiko materialų pasaulį, pavaizduotą čia pat Javoje esančio garsaus piligrimų lankomo objekto – Borobuduro skulptūrų – galerijose. Ši maždaug 70 metų (760–830) statyta šventykla, mandalos formos laiptuota piramidė, yra didžiausias ir įmantriausias budistų paminklas pasaulyje, akmenyje įkūnijantis gausybę sudėtingų ir itin ezoterinių budizmo koncepcijų. Šias idėjas iliustruoja šventyklos galerijose nuostabiai iškaltos budistinių šventraščių scenos.

Prie Intano sudužusio laivo nuolaužos akivaizdžiai susijusios su šį nepaprastą paminklą sukūrusių išsilavinusių dvariškių ratu. Iš jūros dugno buvo ištraukti tokie patys auskarai, pakabučiai ir karoliai, kokius dėvi bareljefuose pavaizduotos Javos karališkojo dvaro moterys, netgi tokie patys bronziniai rankiniai veidrodėliai, kokius jos naudojo šukuodamosi plaukus ir dažydamosi veidus. Šalia juvelyrinių dirbinių rasti ir tų pačių juvelyrų pagaminti auksiniai žiediniai svareliai, naudoti brangioms medžiagomis sverti.[587]

Tarp radinių dargi buvo Bengalijoje pagamintos raižytos ir dramblio kaulu inkrustuotos medinės durys, skirtos Pietryčių Azijos šventyklai, taip pat daug budistinių ritualinių reikmenų (dauguma jų, atrodo, buvo išlieti Sumatroje ir skirti eksportui): bronzinių budistinių statulėlių, nešiojamųjų šventyklėlių liejimo formų, laiko demoną Kalą vaizduojančių kaukių, ceremoninių iečių, indų ir varpų, taip pat daugybė budistinių ritualinių skeptrų, vadinamų vadžromis (skr. „žaibas“), kuriuos kaip magiškus ginklus ir galios simbolius naudojo tantrinio budizmo (vadžrajanos) vienuoliai.

Laivo nuolaužos atskleidžia tarsi laike sustingusį ankstyvųjų viduramžių Bengalijos įlankos pasaulį. Čia, toli nuo namų, indiškos idėjos, filosofija ir menas pražydo naujomis, prašmatniomis ir daug masyvesnėmis formomis, palyginti su tuo, kas buvo sukurta jų politiškai susiskaldžiusioje tėvynėje. Mat šiuo laikotarpiu naujosios Pietryčių Azijos imperijos, pralobusios iš prekybos prieskoniais ir auksu, sukaupė pakankamai išteklių, kad galėtų plėtoti indiškas idėjas ir daryti tai kur kas ekstravagantiškiau nei bet kuri iš gana nedidelių karalysčių, anuomet pasidalijusių Indiją.[588]

Dauguma radinių, iškeltų iš prie Intano sudužusio laivo, buvo pagaminti Indijos budistų ir, matyt, skirti Javos bei Sumatros saloms, anuomet priklausiusioms paslaptingai budistinei Šrividžajos (skr. „Nuostabi pergalė“) jūrų imperijai, kurią valdė ne mažiau mįslinga Šailendrų dinastija. Nors šios talasokratijos istorija labai

miglota ir apie ją žinoma tik iš kelių trumpų įrašų, Sumatra ir Java neabejotinai buvo vienas svarbiausių dvasinių budistų pasaulio centrų ir populiari piligrimystės kryptis, X a. pradžioje (kai prie Intano sudužo prekybinis laivas) traukusi pirklius bei maldininkus net iš tokių tolimų vietų kaip Gudžaratas ir Kinija.[589]

***

Iš visų Indijos budistų, sėkmingai nukeliavusių per Bengalijos įlanką prie Pietų Kinijos jūros krantų, didžiausią pėdsaką paliko tantrinio budizmo mokytojas Vadžrabodis (671–741).

Vadžrabodis buvo Palavų princas ir tam tikra prasme indiškasis Merlino atitikmuo: stebuklingų galių turintis budistų vienuolis ir slaptų tekstų sergėtojas, nepaprastai išsilavinęs, charizmatiškas žmogus. Jis teigė, kad geba sukelti liūtis, pasitelkęs magiškus lietaus drakonus, ir žino mantras, arba burtažodžius, galinčius sunaikinti priešų kariuomenes ir netgi prikelti mirusiuosius. Indijoje vis labiau populiarėjant hinduizmui, budistų dvasiniai mokytojai turėjo pasiūlyti savo rėmėjams šį tą daugiau, kad galėtų konkuruoti su įtaką atgavusiais brahmanais. Savo pretenzingais teiginiais apie nepaprastas galias Vadžrabodis, ta pagarbią baimę kelianti figūra su žaibo formos skeptru (vadžra) rankoje, atsidūrė naujo tantrinio budizmo judėjimo priešakyje. Tai buvo žmogus, kuris turėjo daug ko pasiūlyti to meto kariaujantiems karaliams bei imperatoriams, todėl netrukus šie ėmė varžytis dėl jo palankumo.

Vadžrabodis gimė 671 m. Palavų dinastijai priklausančioje karališkojoje budistų šeimoje.[590] Vos sulaukęs devynerių buvo išsiųstas mokytis į Nalandą. Grįžęs po studijų, 701–708 m. gyveno Pietų Indijoje, ten susipažino su slaptais tantriniais tekstais, jogos formulėmis bei ritualais, kuriuos jam, kaip teigiama, perdavė „geležinėje stupoje“ kažkur dabartinėje Tamil Nadu valstijoje: „Neliko nieko Budos paslapčių lobyne, ko jis nebūtų įvaldęs.“[591]

Vadžrabodis ypač pagarsėjo gebėjimu kurti mandalas – iš spalvoto smėlio supiltas arba nupieštas magiškas formas, geometrines simbolių kompozicijas ir kosmines diagramas, kurias tam tikrais ritualais buvo galima transformuoti taip, kad jos padėtų įšventintiesiems pasiekti aukštesnį dvasinės galios lygį. Jos taip pat leido pažadinti dievus ir iškviesti bei vizualizuoti antgamtines būtybes, bodhisatvas ir rūsčias dievybes, kurias tantrizmo mokytojas galėjo panaudoti bet kokiems magiškiems tikslams. O svarbiausia, buvo tikima, kad Vadžrabodis turi galią kada tik panorėjęs iškviesti galingiausią, visažinį bodhisatvą – Viešpatį Vairočaną, Kosminį Budą. Šitaip jis galėjo daryti nepaprastus stebuklus,